

туються вони, аби ще раз сказати слово подяки видатному землякові, низько вклонитися йому, засвідчити нерозривний зв'язок між поколіннями. Наука, звісна річ, оперує фактами, апелює до логіки, раціональних законів. Та без кордоцентруму, щиросердного почуття вона не зможе служити людському благу. Про таке її покликання добре знав наш світлої пам'яті Андрій Потапович Каришин. Тому-то сучасні хіміки, та й не лише вони, спрагло припадають до його науково-педагогічного джерела, охоче беруть участь у Каришинських читаннях.

Із віддалі часу велике бачиться безмірним, а з віддалі людського духу - безсмертним. Андрій Потапович сконцентрував у собі і безмір, і безсмертя, тож наступні читання, присвячені йому, обов'язково будуть!

*Степаненко М.І. -
доктор філологічних наук, професор, ректор
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка*

• е _____ я ^ р ^ е ^ Щ ^ _____ э °

МОГУТНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОГО ТАЛАНТУ

Найважче для мене казати слово про знайомих людей. Боюсь відповідальності перед читачами за своє бачення образу іншої людини: а раптом чимось ображу щось важливе випущу з уваги, не дай боже перебільшу, чи не додам, й таке інше. Майже рік назад, а потім щомісяця по декілька разів, Г.Ф. Джурка і Ю.В. Самусенко зобов'язували мене згадати про Андрія Потаповича Каришина. Довго пручався, не наважувався, не налаштувався, хоч знав - писати потрібно. Для мене Андрій Потапович був непересічним авторитетом. І знаєте чому зволикав? Про людей писати важко, про талант - неможливо. Андрій Потапович - талант ід Бога. Талант потужний, ексклюзивний, вибуховий. Як

правило, талант прихований від людського ока і виявляє свої обриси на часовій відстані. Особливо це стосується таланту педагогічного.

Третього березня 1975 року колегія Міністерства народної освіти України своїм наказом представила мене педагогічному колективу Полтавського педагогічного інституту імені В.Г. Короленка в якості ректора. Невдовзі, перед зустріччю з деканами, знайомлюсь з їх особистими справами. Відкладаю справу Андрія Потаповича для першої зустрічі з основним організатором і виконавцем вузівського життя - деканом. Вразив запис у трудовій книжці: із довоєнних років його єдиним місцем роботи був Полтавський педагогічний інститут. У мене, тоді ще 37-річного, трудова книжка рясніла десятками записами мого просування по драбині трудового, у майбутньому - пенсійного, стажу в різних навчальних і культурних закладах України.

Неквапливою, але твердою ходою до ректорської кімнати входить літня, середнього росту людина. Без зайвого волосся на голові, із пронизливим недовірливим поглядом з-під окулярів, з могутньою чоловічою силою правиці, в яку лягла тендітна інтелігентська, подана ректором, рука. Чомусь промайнула думка, що цей чоловік - вправний косар. Мій батько, потомствений селянин, вирізнявся серед односельчан косарським хистом і був для мене неперевершеним авторитетом у цій важливій селянській справі. Коли я, з непередбачливістю наслідків, брав до рук косу, щоб похизуватися своїми вміннями, через короткий, проміжок часу починав хекати і відчувати якісь незрозумілі зміни в організмі, особливо в площині живота. Рука Андрія Потаповича чітко визначила мою ректорську стратегію: змагатися з ним у косарстві не варто, а прислуховуватиен, як до батька, у життєвих ректорських ситуаціях, КОПЧС Необхідно. Із перших хвилин знайомства Андрій ПотаіЮііИМ став для мене в інституті батьком. Як син, я його МО !)(КіДйв^ жодного разу. Як косар, я в нього вчився і в прямому, І О переносному розумінні. Повсякчас Андрій ГІО'гїтоіИч допомагав мені вправно тримати надто важку)СКЧ'0|НМ»іку косу,

і не для скоєння зла для трави, а для її вирощування. Гарна отава цілком і повністю залежить від вправної косарської праці.

Ще одна зустріч відбулася на факультеті. Андрій Потапович ознайомив мене з матеріальною базою факультету: з аудиторним фондом, з допоміжними приміщеннями для збереження хімічних реактивів для хіміків та різних навчальних унаочнень для біологів. Зайвих площ не було. Натомість потреба в складських приміщеннях вимушувала рішуче діяти, щоб не зупиняти лабораторні заняття. Андрій Потапович запропонував збудувати силами студентів бодай тимчасові приміщення у скверіку гуртожитку навпроти вікон деканату. Подивилися площу забудови й домовилися приступити до виконання задуманого без проекту, коли вирішимо питання будівельних матеріалів. У випадку претензій влади щодо дозволу на будівництво і відсутність проекту, провину покладаємо на декана. «За самоуправство» він одержує догану, ректор - зневагу від уряду міста. Якщо будівельна інспекція міста прогавить нашу авантюру і не зупинить будівництва, розбирання збудованого будемо всіма можливими засобами унеможливити. Обійшлося без скандалу. Все сталося, як задумали.

Відвідали ми також і інститутську агробіологічну станцію. Розташована в центрі міста, вона бавила око ландшафтною своєрідністю, рослинним світом і фантазією її працівників та студентів. Скромненька, але доглянута тепличка, мотивувала фантастичну ідею Андрія Потаповича: збудувати велику теплицю і справжній лабораторний корпус на території агробіостанції. Ця ідея почала реалізовуватися й набула життєвості через декілька років.

Не раз після першої зустрічі з вуст Андрія Потаповича зривалося чарівне для мене слово «Лучки». За утаємниченими Кобеляками, батьківській хаті видатного Олеса Гончара, на території біосферного заповідника, в давній поміщицькій оселі на березі Ворскли, розмістився факультетський центр студентської ботанічної практики. Я зво-

лікав відвідини за визначенням декана «справжнього природного чуда», бракувало вільного часу. Але тішився сподіваннями «великого задоволення» від першого враження його сприймання.

Зустрілися з викладачами й студентами факультету. Андрій Потапович сказав теплі слова про факультетські кафедри, про викладачів і студентів. Не оминув проблемні питання з перспективою їх вирішення. Одним словом, ректор входив у вир педагогічного й студентського життя вузу. Проблем було доволі. Із першої розмови моя душа відчула дружню прихильність до неї Андрія Потаповича. Він не був багатослівним, але до надзвичайності переконливим у своїх словах і діях. Я щоденно мав можливість поздороватися й перекинутися кількома словами з ним першим, бо не було випадку, щоб він не прийшов раніше за всіх до інституту і не пішов останнім. На факультеті панувала атмосфера нормальних дружніх стосунків учителів і учнів. Усі до цього звикли. Усім від цього було по-домашньому затишно й приємно. Одначе, не були полишені уваги самовідповідальність і самовимогливість студентів до учіння, викладачів - до якісного виконання своїх педагогічних і наукових обов'язків. Про це не говорилося, але Рада факультету, очолювана деканом, створювала таке психолого-педагогічне довкілля, яке ставало засобом досягнення основної цілі освіти - якості учіння і виховання, якості підготовки вчителів. Я зі студентських років пам'ятав педагогічне кредо Елен Кей, видатної швейцарської жінки-педагога, в якій персонально вчилися К.Д.Ушинський і Л.М.Толстой: «Щоб виховати гармонійну людину, ніколи не слід говорити їй про виховання. Потрібно створювати зовнішні і внутрішні виховні умови». Не думаю, що Андрій Потапович знав про цю важливу педагогічну закономірність. Але, будучи від природи педагогом, він не міг поступати інакше. У нормальній родині дитині розмовами про виховання не набридають. Там створюють умови для її життєвої вихованості. Так само й Андрій Потапович, певно, успадкував від родини цю важливу педагогічну здатність.

Мені подобалися стосунки Андрія Потаповича зі студентами - розважливі, добротворні, гуманні, по-батьківськи чуйні. Неодноразово, перебуваючи з ним в його кабінеті, я спостерігав досить демократичний стиль його роботи. Студент міг зайти до нього вільно й швидко вирішити своє проблемне питання. Закінчили розмову, прощаємося. Стук у двері. З'являється голівка дівчини.

- Можна зайти, Андрію Потаповичу?

- Заходьте! Тетяно, що Вас хвилює?

Я почуваюсь незручно, бо мені треба студентку обійти, а розмова її з деканом розпочалася. Сідаю. Сідає й Андрій Потапович. Просить сісти студентку.

- Так що ж Вас хвилює?

- Мама захворіла. Поклали в лікарню. Нікому доглянути.

- Пишіть заяву на три дні. Якщо буде необхідність, залишайтеся з мамою, як того вимагатимуть лікарі. Мамі від мене вітання й побажання швидше вийти зі стану хворобливості. Напишіть також заяву до профспілки для надання Вам матеріальної допомоги.

- Дякую, Андрію Потаповичу. Вибачте за турботу.

- Не переживайте. Зателефонуйте, якщо будуть невіршувані питання. До побачення.

Восьма година ранку. Стоїмо біля збудованої коробки нового гуртожитку на місці аптеки військового госпіталю. Міркуємо про створення студентських будівельних загонів для проведення штукатурних робіт. Біологи формують два загони - чоловічий і жіночий (по десять осіб кожний). Андрій Потапович розповідає, що доц. В.В. Бихун на Раді факультету підняв питання про звернення до Міністерств народної освіти України й СРСР про заборону ректору використовувати студентів у навчальний час на будівництві (студенти будівельних загонів переводились на вечірню форму навчання). Студенти залюбки на це погоджувалися. Вони одержували зарплату від будівельного управління за зроблену роботу. Кожного місяця вони мали грошову допомогу з фонду ректора. Кожен студент мав путівку до сту-

дентського профілакторію від студентської профспілки з чотирьохразовим щоденним харчуванням. Кожен студент-будівельник одержував також стипендію. Жодної скарги від студентів і їх батьків за їх будівельне «рекрутство» не було. З використанням студентських рук, в зв'язку з нестачею будівельників, ми вже збудували навчальний і спортивний корпуси, їдальню, два гуртожитки, п'ять гаражних боксів, вісім літніх будинків у Лучках, чотири складські бокси для біологічного факультету, пляж у Лучках, студентське кафе «Ворсклянку» і танцювальний зал, відремонтували студентський профілакторій і навчальні аудиторії та майстерні для загально-технічного факультету на території бывшего шкіряного заводу біля інститутської агробіостанції і т. ін.

Запитаю Андрія Потаповича, що ж записали у протокол факультетської Ради щодо клопотання доц. Бихуна?

- Та нічого не писали. Я його присоромив. Начебто притих.

- Цікаво, як присоромили Василя Васильовича? Він за характером з таких, що сорому не держить.

- Не скажіть, Іване Андрійовичу. Від мене держить. Сказав я йому таке. Що Ви, шановний доценте, зробили для інституту чи факультету безкоштовно, на громадських засадах? Зарплату Ви одержуєте справно. Вам важко провести вечірнє заняття зі студентами-будівельниками? Так давайте з Вами разом запишемося в студентський загін і допоможемо розвитку матеріальної-бази інституту й факультету. І що, Ви думаєте, утнув Василь Васильович?

- Думаю, що знехтував Вашою пропозицією.

- Знехтувати-то знехтував, але на мою користь.

- Не розумію.

- Відмовився від клопотання. Не буду я відтепер записуватися у студентський загін.

Заговорилися ми з Андрієм Потаповичем. ПІДІЙШОВ бригадир-будівельник. Визначив фронт робіт для біологів, передав Андрію Потаповичу. Раптом почувся стривожений жіночий оклик: Андрію Потаповичу, Андрію Потаповичу! 11

- Ми підготували для Вас великий сюрприз. Завтра вранці беремо Вас в човен, допомагатимете витягувати великого сома.

- Ви так упевнені, що впіймаєте?

- На те ж ми й сомовики. Знаємо коли, де й на яку насадку ловити. За Вами виконання одного нашого, з Андрієм Потаповичем, прохання - залишитися на ночівлю.

- Могли б в Полтаві про це сказати. Я не взяв одежі на перевдягання.

- Все враховано. Генерал Образ дарує Вам літню солдатську форму шістдесятого розміру. Підходить?-

- Підходить. Залишаюсь. Маю й для вас сюрприз.

Обидва уважно дивляться в мої ясні очі.

- Ходіть-но за мною.

Підходимо до «Волги». Відкриваю багажник. Андрій Потапович аж підскочив, б'ючи своїми міцними довгими руками об поли.

- Я ж просив Вас, Миколо Петровичу, на хвилинку повернути до лісочка. Я відчував, що вчорашній дощ рясний та теплий, вижене гриби на поверхню. Ви не послушалися! Мені вже треба негайно позбавлятися вашої старечої настирності не слухатися старших.

Що розумілося під «старшими», я не второпав, і не хотілося втручатися в життєві стосунки двох видатних «сом'ятників». Але Микола Петрович якось притишено, одначе виразно, з ехидством, промовив:

- Он, як Ви Андрію Потаповичу, розговорилися. Не очікував, не очікував від Вас такої обіди. Я Вас раз не послухався, і стільки отрути в мою душу Ви влили. А я ж все життя, будучи з Вами, не знаю випадку, щоб Ви мене не принизили, не огрили обухом по голові. Ви жодного разу, щоб я Вам не говорив, щоб Вас не просив, за все життя мене не почувли. Ви завжди були німим до мого горя. Добре, що мене чує Іван Андрійович. Я все сказав, що чорнило мою душу. І вона гарно просвітліла.

- Ну Ви таке й скажете, Миколо Петровичу, що аж слуха* ти не хочеться. Схаменіться. Нехай ті гриби засохнуть, вибачте, Іване Андрійовичу, а чи всю осичину Ви пройшли?

- Не всю. Набридло тягати волокуші.

- Миколо Петровичу, збирайтеся, доберемо ті гриби, а раптом грибники ще не набрали на них.

Два студенти вибрали гриби з багажника. Двоє вщерть наповнених відер віднесли на кухню. Повернулися з порожніми відрами й швидко помчали до лісу зі своїм деканом і майстром на ректорській «Волзі». Через півтори години ще двоє відер грибів були відправлені до «факультетського ресторану» для підготовки до піджарки.

Андрій Потапович і Микола Петрович стали для мене блискучим дуєтом гумористів. Вони так майстерно розігрували сценки зі свого життя, що я подумки завжди сміявся до пересихання в горлі. І що цікаво? Завжди багато говорив Микола Петрович. Він відверто кепкував над Андрієм Потаповичем, над собою при абсолютній мовчазній, начебто, згоді свого товариша. Закінчувалися ці розмови короткими педагогічними узагальненнями декана: «Коли ви вже закінчите язиком чесати?»; «Оце сказали, вік би до цього не додумався»; «На чужий роток не накинеш платок»; «Мені Ваше базікання зовсім не шкодить думати»; «Говорити легше, ніж мислити»; «Ви, часом, не маєте запаморочення?» і т. ін. Мені здавалося, що Андрій Потапович при нападках на себе Миколи Петровича справді не чув його сентенцій, а продовжував проникливо вибудовувати проєктивні накреслення своєї майбутньої педагогічної дії. Для нього сам голос колеги був приємним муркотінням, що мотивувало його добротворну педагогічну думку, Вони обидва знали загартовану часом ціну своєї щирої чоловічої дружби й всілякий насміх один над одним, чи над самим собою їх завжди зближував.

Допоки грибники ходили лісом з благодійними намірами грибного збирання для якісного забезпечення студентського меню, черговий по табору студент поселив мене у затишній ректорській кімнаті. У хатній прохолоді, на зруч-

ний каналі я безтурботно заснув. Розбудив мене автомобільний сигнал, сповістивши про прибуття грибників.

Обійшли територію, поміркували над планом будівництва будинків зі зручностями: підведеною водою, душевими і т. ін. Ознайомили мене з панським помешканням. Воно добре збереглося, бо якісно було збудоване. Підвали заставлені трьохлітровими банками з помідорами, томатним соком, огірками, грибами, яблуками, грушами, сливами, вишнями, смородиною й іншою садовою та огородиною, особливо сушеною. Щорічно Андрій Потапович зі студентами, починаючи з червня місяця, ретельно готувалися до наступного року, повністю забезпечуючи студентське харчування усіма можливими необхідними продуктами, зокрема й замаринованими, а також приправами для перших і других блюд та компотами й узварами.

Зустрілися зі студентами, послухали їхні клопоти й відповіли на запитання. Прозвучав глухий дзвін прив'язаного до дерева куска залізничної рейки. Чергова бригада студентських поварів кликала до обіду.

Обід видався на славу. Борщ з наваром індичатини й гарним шматком м'яса у тарілці, відбивна з телятини, з товченою картоплею, заправленою маслом і сметаною, з солоним огірочком і нашими смаженими грибами, з холодним узваром досхоchu прикрасили наше зголодніле тіло такою вдовolenістю, з якою світ завжди сприймається у його справжній красі. Студентів-біологів так шанувало радгоспівське керівництво за допомогу в осінньо-польових роботах, що відпускало за собівартістю найкращі продукти. Кошти, як правило, ми знаходили у фонді ректора і в студентській профспілці.

По обіді розійшлися за справами: студенти вносити ліжка в дві просторі військові палатки, а начальство попрямувало на високі кручі правого берега Ворскли при її впаданні в Дніпродзержинське море й широкому розливі від натиску великої кубатури води штучного рукотворного водосховища. Андрій Потапович перед виходом покликав двох студентів і дав їм завдання наловити насадки для

сомової снасті в річній траві. Я почув назву невідомої мені річної істоти, яку соми сприймають як найсмачніші ласощі. Називається вона «пискавкою».

Із пагорбів наші очі заповонила небачена досі краса й Облич української природи. Зелені хвилі очерету зливалися в могутній гармонії синього неба з сонячними відблисками широкого розлогу срібної води й золотих променів вселенського світила. І над усім цим звучала симфонія жайворонкового співу. Один-два жайворонки радують людину своїм пісенним співом. Тут вирувала стихія природної музики десятків прекрасних артистів. Піднесеність природної стихії, в якій панують спокій і врівноваженість, завжди викликає незбагненне благородство душі й нездійсненних людських помислів. Ми були вражені, зачаровані, заморожені. Я особливо, бо бачив лучківське чудо вперше. Це почуття захопленості я пережив ще раз, коли в актовій залі інституту «Емпіреї» Лени Байрак, виконуючи пісенну композицію про Україну, демонстрували прекрасні супровідні слайди з наших Лучок.

Перед заходом сонця зійшлися в прибережному розливі Ворскли навпроти панського будинку. Андрій Потапович і Микола Петрович нанизували на сомові крючки біленьких хробаків, що водяться у річній траві й мають розповсюджену серед рибалок назву «пискавки». Можливо, вони видають певний звук, чи мають особливий запах, але це надзвичайні ласощі для сома. Так мені сказав Микола Петрович.

Неподалік стояв човен. Невдовзі рибалки відпливли від берега ставити перемети. Я відмовився зайняти місце в човні, бо ще не перевдягався. Та й комарі спокою не давали.

Рано вранці, до сходу сонця, мене розбудив до боли знайомий з дитинства шелест коси. Розміреним кроком, не поспішаючи, із чималим захватом ширини ручки, косцю віддалявся від будинку до в'їзду на подвір'я бази. Дором розділяла на дві частини яблуневий сад з чималою КІЛ» кістю яблунь. Вчорашні дві викошені загінки наповніФії»

ли повітря приємним запахом скошеної трави. Свіжоскошена трава цей запах не пригнічувала. Так і є! Андрій Потапович!

Невдовзі до мене підійшов Микола Петрович.

- Косити - його улюблена справа. Не спав би, не їв би, не відпочивав би, аби косити. Навіть рибалка косовицю не перемагає. Допоки не закінчить загінку, пропонувати йому щось інше неможливо, не погодиться. Головне, щоб він не розпочав четвертої. Беріть ініціативу в свої руки.

- Добре, візьму. - Насправді, я не знав, що з того вийде.

Біля будинку кушився густий бузок. Соловейко висвистував свою ненаситну любовну мелодію. Протоптаною стежкою ми вийшли на широкий луг, що тягнувся кілометрів на два-три й повернули в обхід до в'їзду на базу. Власне, ми вийшли назустріч з косарем. Чекаємо. Андрій Потапович зупинився, взяв траву й вичистив нею косу. Погостривши брусом, пройшовся мантачкою. І знову коса зашелестіла впевнено й злагоджено. Дійшовши до кінця трав'яної маси, косар перекинув на плечі «свою машину» й подався до початку нової загінки.

Микола Петрович йому вслід:

- Від нас не втечете!

- А Ви тут що робите?

- Стоїмо в черзі за сомом, - закрутив балачку Микола Петрович.

- Тоді тихою ходою за мною. Усе необхідне підготували?

- Так.

Підійшли до човна, спустили на воду. Микола Петрович поклав «усе необхідне», прихоплене ним на крильці будинку; весла, пару брезентових рукавиць, просторий сачок, полотняний мішок, жерстяний тазик, великий загострений крюк із п'ятиміліметрового пруту й сів за весла. Андрій Потапович влаштувався на лавці спереду, я примостився на задньому, СИДІННІ. З першого й другого переметів витягли троє соменят, відразу ж відпущених на

полю. Біля третього перемету побачили сильно нагнутий очерет, який почергово піднімався й опускався.

- Здається, будемо мати клопіт. Упіймався.

Після різкого підсікання, метрів за сорок від нас, почувся плескіт і вихід сома на поверхню. Рибина була чималенькою. Почалася боротьба Андрія Потаповича за втому сома й утримання його на крючку. Підведений до човна й ухоплений на крюк, сом був втягнутий у човен. Вага його сягала 18 кілограмів.

На березі нас чекали студенти. Вони мали можливість спостерігати за майстерними діями свого любимого декана у якості рибалки. Він завжди виявляв свою неповторність у всякій справі - науковій, педагогічній, організаційній, господарській. Мудрість і талановитість Андрія Потаповича були рідною матір'ю його педагогічного щастя.

Зязюн І.А. -

доктор філософських наук, дійсний член Національної академії педагогічних наук України, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України; у 1975-1990 рр. - ректор ПДПІ ім. В.Г. Короленка.

МІЙ УЧИТЕЛЬ

*...Молясь твоєї многострадальної тени
Учитель! Перед именем твоим
Позволь смиренно преклонить колени.*

НА. Некрасоо

На початку 1963/1964 навчального року більша частина нашого 11-г класу записалась у школу «Юний хімік», яка працювала на базі кафедри хімії Полтавського педагогічного інституту. Кожну неділю ми відвідували заняття, на яких нас навчали азам аналітичної хімії. Цю науку нам